

اولریش مارزلف

کتاب هزار و یک روز

وریشه‌های آن در ادبیات ترکی عثمانی و فارسی
ترجمه‌ی پگاه خلیش

www.ketab.ir

- سرشناسه: مارزلف، اولریش، ۱۹۵۳ م
Ulrich, Marzolph
عنوان و نام پدیدآور: کتاب هزار و یک روز و ریشه‌های آن مر سیمت، عثمانی و فارسی / اولریش مارزلف؛ ترجمه‌ی پگاه خدیش
مشخصات نشر: تهران: نشر چشمه، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری: ۱۹۳ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۹-۹۴۱-۳
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: عنوان اصلی: Relief after hardship: the Turkish model for the thousand and one days, 2017
یادداشت: کتابنامه
یادداشت: نمایه
موضوع: تنوخی، محسن بن علی، ۳۸۴-۳۲۷ ق، الفرج بعد الشدة -- نقد و تفسیر
موضوع: پتی دولاکروا، فرانسوا، ۱۷۱۳-۱۶۵۳ م هزار و یک روز -- نقد و تفسیر
موضوع: Criticism and interpretation -- Le mille et un jours contes orientaux / P. de la Croix, François
موضوع: افسانه‌ها و قصه‌های ایرانی -- تاریخ و نقد
موضوع: History -- Iran -- Legends
موضوع: نثر عربی -- قرن ۴ ق -- تاریخ و نقد
موضوع: History and criticism -- 10th century -- Arabic prose literature
موضوع: نثر فرانسه -- قرن ۱۸ م -- تاریخ و نقد
موضوع: History and criticism -- 18th century -- French prose literature
شناسه‌ی افزوده: خدیش، پگاه، ۱۳۵۳، مترجم
رده‌بندی کنگره: ۴۰۸۷۱۳۹۶ / ف۴۰ / PJA۳۹۱۰
رده‌بندی دیویی: ۸۹۲ / ۷۸۳۳۰۸
شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۵۰۸۶۶۳۴

رده‌بندی نشرچشمه: ادبیات - دیرای ادبیات

کتاب هزار و یک روز
وریشه‌های آن در ادبیات ترکی عثمانی و فارسی
اولریش مارزلف
ترجمه‌ی پگاه خدیش
(عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

مدیر هنری: مجید عباسی
چاپ و صحافی: دارا
تیراژ: ۵۰۰ نسخه
چاپ اول: پاییز ۱۳۹۷، تهران
ناظر فنی چاپ: یوسف امیرکیان
حق چاپ، و انتشار محفوظ و مخصوص نشر چشمه است.
مهره اف س و استفاده از این اثر، مشروط به دریافت اجازه‌ی کتبی ناشر است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۹-۹۴۱-۳

دفتر مرکزی نشر چشمه: تهران، شمال، تقاطع بزرگراه شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲.
تلفن: ۸۸۳۳۳۶۰۰ — کتابفروشی: خرم‌خان: تهران، خیابان کریم‌خان زند، نیش میرزای
شیرازی، شماره‌ی ۱۰۷. تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶. کتابفروشی نشر چشمه‌ی کوروش: تهران، بزرگراه ستاری
شمال، نیش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کوروش، واحد ۴. تلفن: ۴۴۹۷۱۹۸۸ —
کتابفروشی نشر چشمه‌ی آرن: تهران، شهرک قدس (غرد)، ۱۰۸، رادی، نرسیده به بزرگراه نیایش، خیابان
حافظی، نیش خیابان فخرمقدم، مجتمع تجاری آرن، طبقه‌ی ۲.۲. تلفن: ۷۵۹۳۵۰۰ — کتابفروشی
نشر چشمه‌ی رازین: تهران، خیابان نیاوران (باهنر)، بعد از سه‌راه بر (به سمت تجربه)، پلاک ۳۱۱. تلفن:
۲۶۸۵۴۱۳۵ — کتابفروشی نشر چشمه‌ی بابل: بابل، خیابان شریعتی، ۹۰. تلفن: ۰۲۱-۳۷۱۱۱۱۱۱ — کتابفروشی
نشر چشمه‌ی پریس: تهران، خیابان باستان، ۱۵۱. تلفن: ۰۲۱-۷۷۸۸۵۰۲ — پخش کتاب چشمه: تلفن: ۷۷۸۸۵۰۲

www.cheshmeh.ir

cheshmehpublication

cheshmehpublication

فهرست

۷	..... سخنی با خردنگار
۹	..... پیش‌گفتار
۱۳	..... مقدمه
۱۹	..... هزار و یک روز فرانسوی
۲۵	..... فرج بعد از شدت ترکی عثمانی
۳۰	..... جامع‌الحکایات فارسی
۳۵	..... نسخه‌های جامع‌الحکایات
۴۸	..... قصه‌های فرج بعد از شدت در روایات فارسی، عربی و بین‌المللی
۵۶	..... گونه‌های قصه در فرج بعد از شدت
۶۴	..... فرج بعد از شدت و «ادبیات میانه» در جهان اسلام
۷۰	..... خلاصه و شرح قصه‌ها
۱۵۵	..... یادداشت‌های مؤلف
۱۷۱	..... منابع
۱۸۵	..... نمایه

پیش‌گفتار

این کتاب را به مدد ح. ش.، کسی جز مؤلف کنونی اش می‌نوشت. آندره آس تیتزه، محقق اتریشی مطالعات عثمانی، در دهه‌ی ۱۹۵۰ میلادی کتاب ناشناخته‌ای به نام فرج بعد از شدت متع به قرن نهم هجری / پانزدهم میلادی را به شرق‌شناسان و پژوهشگران روایات شفاهی معروف درد تیتزه قصد داشت، علاوه بر تصحیح متن عثمانی کتاب و ترجمه‌ی کامل آن. شرحی مفصل بر قصه‌های این کتاب بنویسد و درباره‌ی سرچشمه‌ها و روایات مرتبط با آن‌ها و همچنین تأثیر این قصه‌ها بر سنت روایی بین‌المللی تحقیق کند. متن تصحیح شده و نسخه‌ی عثمانی را سرانجام جرجی هزای، دوست و همکار تیتزه، منتشر کرد ولی بحشر رنگ از ترجمه‌ی آلمانی تیتزه هنوز چاپ نشده و وی هرگز فرصت نیافت شرح و تفسیری ده‌گانه داشت، تمام کند. در دهه‌های گذشته کتاب فرج بعد از شدت از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است. موضوعی که به‌خصوص بسیار به آن توجه شده ارتباط فرج بعد از شدت با مجموعه قصه‌ای فرانسوی با نام هزار و یک روز بود که فرانسوا پتی دلاکروا، پژوهشگر فرانسوی مطالعات شرقی، در اوایل قرن هجدهم میلادی منتشر کرد. چند قصه‌ی منفرد از این کتاب بررسی شده اما هنوز یک شرح تطبیقی برای تمام قصه‌های این دو کتاب نوشته نشده است. احتمالاً معرفی کتاب فرج بعد از شدت و قصه‌های آن، که در

کتاب حاضر خواهید خواند، با آن‌چه خود تیتزه در ذهن داشته متفاوت است. در کتاب حاضر کوشیده‌ایم، با ارائه‌ی یک ارزیابی دقیق از این اثر عثمانی در بافت خاورمیانه‌ای و به‌خصوص تطبیق آن با سنت روایی فارسی، این کمبود را جبران کنیم.

سنت روایی خاورمیانه‌ی اسلامی، زبان‌ها و ادبیات گوناگونی را در بر می‌گیرد که در رأس آن‌ها عربی، فارسی و ترکی قرار دارند. برای ادبیات روایی عربی که به واسطه‌ی کتاب هزار و یک شب در سطح بین‌المللی شناخته شده است از زمان «پورا سلام مدارکی در دست است. پیش از حمله‌ی مغول در اواسط قرن ششم هجری، مجموعه‌قصه‌های مهمی به زبان عربی گردآوری شده‌اند، که بسیاری از آن‌ها بر روی منبر غزنفیه‌ای ناشناخته‌اند. بسیاری از آثار عربی دوره‌های ممالیک و عثمانی که در دوره اول خود را از تألیفات پیشین گرفته‌اند نیز اکنون در دست نیستند.

تألیفات پس از دوره اسلامی، با آثار فراوانی که از قرن پنجم هجری به بعد تدوین شده‌اند در دست آمده‌اند. مجموعه‌لطفیه‌های فارسی به میزان چشم‌گیری از متون عربی گرفته شده و ولی موضوعات قصه‌های شفاهی و قصه‌های شگفت فارسی در دوران اسلام به دست رفته از دوران پیش از اسلام ایران باشد، زمانی که قصه‌های تاریخی و اسطوره‌ای ارزش ارجمندی فراوان داشتند. حتی بعید نیست که قصه‌های فارسی تا حدودی وارد جایی اصیل مجموعه‌ی هزارافسان ایرانی باشند، اثری که ترجمه‌ی عربی آن را هزار و یک شب نامیدند.

ادبیات ترکی عثمانی که قدیم‌ترین اسناد مکتوب آن منسوب به اواخر قرن هفتم هجری است، به نوبه‌ی خود از منابع فارسی و عربی نشئت گرفته است. در عین حال این ادبیات به سبب کارایی‌اش در انتقال میراث روایی جهان اسلام، به اهمیت ویژه‌ای دارد. این روند انتقال بخصوص مربوط به قرون یازدهم و دوازدهم هجری است که هیئت‌های غربی جهان اسلام را کشف کردند و به سبب ارتباطات تجاری و سیاسی به بخش بزرگی از جهان اسلام، که قلمرو عثمانی بود، راه یافتند. از این دیدگاه، نسخه‌ی ترکی عثمانی کتاب فرج بعد از شدت، دریچه‌ای به سوی میراث روایی مشترک جهان اسلام و تأثیر آن در روایات غربی می‌گشاید؛ آن‌چنان که اقتباس‌های مشهوری

چون اپرای جاکومو پوچینی^۱ با نام توراندوت^۲ (۱۹۲۶)، مدیون ترجمه‌ی اقتباسی پتی دلاکروا از این متن ترکی عثمانی است.

نویسنده‌ی کتاب حاضر عمیقاً مرهون مرحوم جرجی هزای، دوست و همکار نزدیک تیتزه، و هایدی اشتاین^۳، همکار هزای است که ترجمه‌ی آلمانی منتشر نشده‌ی تیتزه از کتاب فرج بعد از شدت را در اختیارم گذاشتند و اجازه دادند از آن در این کتاب استفاده شود. هزای پیش‌بینی کرده بود که اصل پژوهش حاضر را به زبان انگلیسی در مجله‌ی آ‌آ‌سیو عثمانی^۴ منتشر کند، ولی متأسفانه آن‌قدر زنده نماند تا نتیجه‌ی نهایی کار^۵ ببیند. وی در ژانویه‌ی ۲۰۱۶ درگذشت. وارثان مایملک تیتزه و هزای نیز با مهربانی اجازه دادند از متن منتشر نشده‌ی تیتزه را به من دادند.

اصل کتاب حاضر در زبان انگلیسی در اوایل سال ۲۰۱۷ به بازار آمده است. در چاپ فارسی کتاب وظیفه‌ی خوبی دادم که از چند تن از دوستان ایرانی سپاس‌گزاری کنم: دوست گران‌قدر آناهیتا محمدی که بدست‌آورد متن کامل کتاب را با دقت خواند و نکته‌های ارزشمندی برای اصلاح آن پیشنهاد کرد؛ دوست عزیز آقای محمد جعفری قنواتی به من کمک کرد تا نکاتی دربارۀ متن اضافه کنم؛ و در نهایت خانم پگاه خدیش، که چند سال پیش افتخار راهنمایی‌اش را داشتم، در دورۀ دکتری‌اش داشت، کار سخت و خسته‌کننده‌ی ترجمه‌ی متن پژوهش را بر عهده گرفت.

از آن‌رو که حاشیه‌نویسی بر یک مجموعه‌ی تاریخی در فصلی به پایان نمی‌رسد، مؤلف در انتظار توضیحات و پیشنهادهای خوانندگان کتاب خواهد بود.

اوا مارزلف
۲۰۱۰